

DE HERTOGEN VAN BRABANT
640-1430

DE HERTOGEN VAN BRABANT

640 — 1430

EDWARD DE MAESSCHALCK

STERCK & DE VREESE

© 2024 Edward De Maesschalck | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp en boekverzorging Barbara Jonkers

ISBN 978 94 6471 220 9

NUR 684

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Sterck & De Vreese.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

INHOUD

WOORD VOORAF 8

DEEL 1

VOORGESCHIEDENIS

VAN BRABANT (400-950) 12

1 – FRANKENTIJD 13

Ontstaan van Austrasië • 13 Het lot van Brunhilde • 15 Van de hofmeiers tot de Karolingen • 16

2 – DE ABDIJ VAN NIJVEL 17

Ierse en roomse missionarissen • 17 Gertrudis van Nijvel • 17 Vrouwelijke heiligen • 19 Van dubbelklooster tot damesstift • 20 Bezittingen van de abdij • 21 Voogdij over de abdij • 21 De tijd van de relieken • 22

3 – DE VERDELING VAN HET AVONDLAND 23

Van Karel de Grote tot Lodewijk de Vrome • 23 Ontstaan en verdeling van het Middenrijk • 24 Lotharingen tussen Oost- en West-Frankland • 25 Arnulf van Karinthië & zonen • 27 Bruno van Saksen • 28 Duitsland en het Heilige Roomse Rijk • 29

4 – NEDER-LOTHARINGEN 30

Gouwen en graafschappen • 30 De gouw Toxandrië • 31 Haspengouw • 32 De Brabantgouw • 33

DEEL 2

DE OPKOMST VAN DE REINIERS

(843-1000) 34

1 – GISELBERTS & DE REINIERS 35

Giselbert de Oude • 35 Reinier I • 37 Giselbert II & Reinier II • 37 Reinier III & Rudolf • 38

2 – CONCURRENTEN 40

Markgraafschappen • 40 Prinsbisdom Luik • 42 Otto de Grote • 42 Notger van Luik • 43

3 – MACHTSSTRIJD VAN DE REINIERS 44

In dienst van koning Lotharius • 44 In dienst van prins Karel • 44 Berekende huwelijken • 45

DEEL 3

DE GRAVEN VAN LEUVEN

(1000-1095) 46

1 – LAMBERT I MET DE BAARD 47

Graafschap Leuven • 47 Naar het

zuiden: Bruningerode • 49 Omwalling van Tienen • 50 Naar het oosten: Brussel • 52 Slag bij Florennes (1015) • 52 Kinderen van Lambert I • 53

2 – OPVOLGERS VAN LAMBERT I 54

Hendrik I • 54 Lambert II • 55 Hendrik II • 56 Hendrik III • 57

3 – KERKELIJKE INSTELLINGEN 58

Kapittelkerken • 58 Kloosters en abdijen • 61 De Vrede van Luik • 61 Rechtspraak in de regio Brabant • 62

4 – MARKGRAAFSCHAPPEN 63

Valencijn • 63 Ename • 64 Antwerpen • 64

5 – LOTGEVALLEN VAN DE BRABANTGOUW 65

Uitholling van de Brabantgouw • 65 Paltsgraaf Otto II van Zwaben • 65 Paltsgraaf Hendrik I van Lotharingen • 66 Paltsgraaf Herman II van Lotharingen • 66

6 – DE ABDIJ VAN AFFLIGEM 67

Stichting van de abdij • 67 Rol van de paltsgraaf • 67 Landgraaf van Brabant • 68 Gouden toekomst voor Affligem • 68

DEEL 4

DE HERTOGEN VAN LEUVEN

(1095-1190) 70

1 – GODFRIED I MET DE BAARD (1095-1139) 71

Spanningen met Luik • 71 Markgraafschap en hertogdom • 73 Eerste vrijheidskeure (1116) • 74 De eerste schepenbanken • 75 Leuvens recht • 76 Zoutleeuw • 77 Triomf in Luik • 77 Kloosters van benedictinessen • 78 Orde van de premonstratenzers • 79 Clementia van Bourgon-dië • 80 Problemen met de keizer • 81 Het narrenschip (1133) • 82 Overlijden en kinderen • 83

2 – GODFRIED II (1139-1142) 84

3 – LUTGARD REGENTES (1142-1155) 85

Minderjarigheid van Godfried III • 85 De families Van Grimbergen en Berthout • 85 De Grimbergse oorlog • 86

4 – GODFRIED III (1155-1190) 87

Huwelijken met Limburg en Loon • 87 Vrijheidskeure voor Tienen (1168) • 88 Nijvel en Gembloers • 88 Graafschap Aarschot • 89 Graafschap Diest • 91 Duras en

Geldenaken • 92 Edingen • 93 Spanningen met Henegouwen • 93 Kruistocht (1183-84) • 94 Stichting van 's-Hertogenbosch (1184) • 95 Overlijden en kinderen • 97

DEEL 5 HERTOGEN VAN BRABANT IN LEUVEN (1190-1268) 98

1 – HENDRIK I VAN BRABANT (1190-1235) 99
Jeugd • 99 Hertog van Brabant • 101 Rijksdag in Schwäbisch Hall (1190) • 103 Albert van Leuven • 104 Albert van Leuven naar Rome • 105 Moord op Albert van Leuven (1193) • 106 Richard Leeuwenhart • 107 Ontstaan van Lier • 109 Kruistocht • 111 Burchten en versterkingen in Brabant • 113 Conflict met Breda • 114 Conflict met Gelre • 115 Troonstrijd in Duitsland • 118 Plundering van Luik (1212) • 119 Slag bij Steps (1213) • 120 Adel in Brabant • 122 Slag bij Bouvines (1214) • 123 Vrijheidsbrief voor Vilvoorde (1192) • 126 Nieuwe steden • 127 Meierij van 's-Hertogenbosch • 128 Kwartieren van de meierij 's-Hertogenbosch • 130 Bestuurlijke indeling van Brabant • 131 Huwelijken • 132 Maastricht (1204) • 133 Maastrichtse en Loonse bezittingen • 133 Kroningsstad Aken (1223) • 134 Vrouwelijke religieuzen • 135 Overlijden en kinderen • 139

2 – HENDRIK II VAN BRABANT (1235-1248) 141
Jeugd • 141 Kruistocht tegen de Stedingers (1234) • 141 Godfried van Leuven • 143 Oorlog met het aartsbisdom Keulen • 143 Landgraafschap Thüringen • 145 Willem II van Holland • 146 Jacht op wevers en volders • 147 Testament • 149 Overlijden en kinderen • 150

3 – HENDRIK III VAN BRABANT (1248-1261) 152
Jeugd en huwelijk • 152 Buitengewone bede (1253) • 153 Conflicten met Luik • 154 Oorlog tussen Avesnes en Dampierres • 155 Hendrik III als vredesvorst • 156 Komst van de bedelorden • 157 Testament van Hendrik III • 158 Overlijden en nagedachtenis • 159 Grafmonument en kinderen • 160

4 – ALEYDIS REGENTES (1261-1268) 161
Onrust in Brabant • 161 Kloosters in de tang • 163 Gobertus van Aspremont • 163 Hertoginnedal • 165 Begijnhoven • 166 Thomas van Aquino • 166 Rol van Wouter Berthout • 168 Strijd om Mechelen • 170 Opvolging in het hertogdom • 170 Brabantse ridderroman • 171

DEEL 6 HERTOGEN VAN BRABANT IN BRUSSEL(1268-1355) 173

1 – JAN I VAN BRABANT (1268-1294) 175
Van Leuven naar Brussel • 175 Huwelijken • 176 Genealogie van de Brabantse hertogen • 179 Godfried van Brabant • 181 Jan I als dichter • 182 Vrijbrief voor verkrachting • 183 Problemen met Luik en Keulen • 184 Brabantse steun aan de Franse koning • 185 Hertogdom Limburg • 185 Betwisting over Limburg • 187 Eerste schermutselingen • 189 De voortekenen van Woeringen • 190 Jan van Heelu • 191 Slag bij Woeringen (1288) • 192 Gevolgen van de strijd • 195 Triomf • 196 Kritiek op Jan I • 197 Financiële problemen • 198 Buitengewone bede • 199 Nationaal gevoel en rechtszekerheid • 200 Overlijden • 201 Kinderen • 203 Gambrinus • 204

2 – JAN II VAN BRABANT (1294-1312) 205
Jeugd en huwelijk • 205 Engelse invloed • 206 Antwerpen, een leen van Engeland • 207 Guldensporenslag • 208 Lot van Jan van Vierzon • 210 Gevechten in Holland • 211 Jan van Boendale • 212 Sociale onrust in Brabant • 213 Opstanden in Antwerpen, 's-Hertogenbosch en Leuven • 214 Opstand in Mechelen • 215 Opstand in Brussel • 217 Jodenvervolging • 218 Vredesvorst • 220 Financiële problemen • 220 Charter van Kortenberg (1312) • 221 Privilegie voor de abdijen • 223 Overlijden en kinderen • 224

3 – JAN III VAN BRABANT (1312-1355) 225
Moeizame opvolging • 225 Steden nemen het voortouw • 226 Vlaams Charter (1314) • 228 Waals Charter en regentschapsraad • 229 Verzet van de kloosters • 230 Scheldekwestie • 231 Hongersnood • 233 Relatie met Frankrijk en Vlaanderen • 234 Relatie met Holland en Henegouwen • 234 Cuyck, Grave en Breda • 236 Valkenburg • 238 Eerste coalitie tegen Brabant (1232) • 241 Tweede coalitie tegen Brabant (1233-1234) • 243 Economische blokkade • 244 Van den ever • 245 Vredesvoorwaarden • 246 Steun van de onderdanen • 247 Verzet van de abdijen • 248 Mislukte creatie van het bisdom Leuven • 249 Graafschap Loon • 252 Begin van de Honderdjarige Oorlog • 253 Jacob van Artevelde • 254 Opstanden • 257 Groenendaal • 257 Huwelijken • 259 Gouden Bul van Brabant • 261 Zwarte Dood (1349) • 262 Jodenvervolging • 263 Kanselier

van Brabant • 265 Ambtenaren en gezagsdragers in Brabant • 266 Economische bloei en neergang • 269 Handelsweg naar de Rijn • 270 Opvolgingsproblemen • 271 Kinderen • 272

DEEL 7 HERTOGIN VAN BRABANT (1355-1406) 273

1 – JOHANNA & WENCESLAS (1355-1383) 275
Stedenbond (1355) • 275 Ridderbond (1355) • 276 Blijde Inkomst (1356) • 277
Eerste grondwet? • 277 Voorbereiding van de oorlog • 281 Vlaamse verovering van Brabant (1356) • 281 Herovering van Brabant (1356) • 283 Huis van Luxemburg • 284
Vredesovereenkomst • 285 Bloei van Antwerpen • 286 Nieuwe wallen in diverse steden • 288 Opstand van Peter Couthereel • 289
Het lot van de Brabantse archieven • 291 Opstand in Brussel (1360) • 291 Graafschappen Loon en Chiny • 292 Graafschap Valkenburg • 293
Wenceslas rijksvicaris (1366) • 294 Oorlog met Gelre • 295 Sacrament van Mirakel (1370) • 295
Slag bij Baesweiler (1371) • 297 Oplopende spanning met de steden • 299 Protest van de kloosters • 300 Oorlog met Luik • 301 Defenestratie in Leuven (1379) • 301 Leven aan het hof • 303
Froissart aan het hof • 305 Lieder van Wenceslas • 307 Overlijden en kinderen • 309

2 – JOHANNA WEDUWE (1383-1406) 309
Johanna als weduwe • 309 Huwelijken met Wittelsbach • 310 Moeilijkheden met Gelre • 311
Afstand van Limburg en Overmaas • 312
Oorlog met Gelre • 313 Frans leger naar Gelre • 314 Moord op Everard t'Serclaes • 315
Financiële problemen • 315 Zorgen van Johanna • 317 Bestuurlijke chaos • 318 Opnieuw oorlog met Gelre • 319 Opvolging van hertogin Johanna • 322 Dood van hertogin Johanna • 323

DEEL 8 BOURGONDISCHE HERTOGEN VAN BRABANT (1406-1430) 324

1 – ANTOON VAN BOURGONDIE (1406-1415) 325
Jonge vorst • 325 Staten van Brabant • 327
Blijde Inkomst (1406) • 329 Oorlog met Gelre • 330 Oorlog met Luik • 330
Elisabeth van Görlitz • 331 Strijd om Luxemburg • 331 Problemen met Diest • 332
Financiële hervormingen • 333

Hervorming van het hof • 334 Hervorming van het gerecht • 335 Opnieuw een kanselier • 336
Relatie met de broers van Antoon • 336
Slag bij Azincourt (1415) • 337 Begrafenis en kinderen • 339

2 – JAN IV VAN BRABANT (1415-1427) 340
Jeugd van Jan IV • 340 Greep naar de macht door de Staten van Brabant • 341 Spanningen tussen hertog Jan IV en de Staten • 342
Jacoba van Beieren • 343 Huwelijk van Jacoba met Jan IV (1418) • 344 Oorlog en verzoening • 345 Moord op Willem van den Berghe (1419) • 346
Vertrek van Jacoba van Beieren • 347 De Staten tegenover de hertog • 349 Filips van Saint-Pol wordt ruwaard (1420) • 350 Overwinning van de Staten en de Brusselse ambachten • 351 Onderwerping van Jan IV (1421) • 352 Nieuw Regiment (1422) • 353
Filips de Goede • 355 Jacoba van Beieren naar Engeland • 357 Jacoba in oorlog • 358 Hertogelijk paleis in Leuven • 360 Universiteit in Brabant • 361
Universiteit in Leuven • 362 Rol van Filips van Saint-Pol • 362 Opening van de universiteit (1426) • 364 Overlijden van Jan IV van Brabant • 365

3 – FILIPS VAN SAINT-POL (1427-1430) 366
Opvolging van Jan IV • 366 Rechten op Luxemburg • 368 Ambities van de grote steden • 369 Baanrotsen in de Raadkamer • 370
Eerste aanvaring met de baanrotsen • 371
Financiële problemen • 371
Huwelijksplannen • 372 Spanningen aan het hof • 374 Overlijden • 376 Kinderen • 377

4 – FILIPS DE GOEDE (1430) 378
Opvolging van Filips van Saint-Pol • 378
Blijde Inkomst (1430) • 379 Weerstandsrecht • 380 Bloeitijd van Brabant • 381

HERKOMST VAN DE CITATEN 384

BIBLIOGRAFIE 389

STAMBOMEN 396

INDEX VAN PLAATSNAMEN 406

VERANTWOORDING

ILLUSTRATIES 415

WOORD VOORAF

Over het verre verleden van Vlaanderen schreef ik al een hele reeks boeken, van *De graven van Vlaanderen* over *De Bourgondische vorsten* en *Oranje tegen Spanje* tot *Het strijdtoneel van Europa* (over de Habsburgse vorsten in hun eeuwige strijd tegen Frankrijk), maar er ontbrak nog iets wezenlijks! Hoe zat het eigenlijk met de hertogen van Brabant? Brabant werd in 1430 ingelijfd bij het Bourgondische landencomplex en het ging om een hoogst belangrijke speler, want onder Bourgondisch bestuur groeide Brabant uit tot het hart van de Lage Landen en vandaag is Brussel zelfs de hoofdstad van de Europese Unie.

Die ontwikkeling is des te merkwaardiger omdat Brabant ontstond in Niemandland, waar zelfs in de hoogtijdagen van de Romeinse tijd weinig mensen woonden. Dit Niemandland sterkte zich uit tussen de Maas en de Schelde, was bedekt met bossen en heidegronden en lag ver van de Romeinse heirbanen, die in een grote bocht onder het toekomstige Brabant door liepen. Ook in de Frankische tijd vestigden de nieuwkomers zich graag in de alluviale vlakten rond de Maas, Rijn en Moezel en doorkruisten ze haastig de weinig herbergzame streek van het toekomstige Brabant. Daarna was het gebied vooral een wingewest voor verre kloosters en abdijen, die er uithoven stichtten. Niet toevallig waren de eerste bisschopssteden in de Lage Landen Utrecht, Maastricht, Tongeren, Luik, Doornik, Kamerijk en Atrecht, en niet Leuven, Brussel, Antwerpen of 's-Hertogenbosch. Waaraan heeft Brabant dan toch zijn onstuitbare ontwikkeling te danken? Hoe is het zover kunnen komen? Dat is de opdracht van dit boek!

De eerste graaf van Leuven, Lambert met de Baard, wordt pas vermeld in 1003, maar hij is in feite al het eindpunt van een eeuwenlange strijd om de macht, eerst in het Franke Austrasië en daarna in het Karolingische Lotharingen. Het laatste zou uit elkaar vallen in Neder- en Opper-Lotharingen. Opper-Lotharingen is vandaag de dag Lorraine in Frankrijk, terwijl Neder-Lotharingen het gebied omvatte tussen de Schelde en de Rijn, waarbinnen later Brabant zou ontstaan. Daar kwamen in de negende eeuw de Reiniers (*Reginari*) aan de macht, die wellicht afstamden van een Vikinghoofdman, maar die verwant raakten met de Karolingische dynastie en sindsdien bijzonder hoge ambities koesterden. Ze maakten het zo bont dat ze overal werden uitgesloten, maar ze gaven het niet op, tot twee broers eindelijk vaste voet aan de grond kregen: Reinier IV in Mons (Henegouwen) en Lambert met de Baard in Leuven. De laatste werd bovendien al gauw voogd van de beroemde abdij van Nijvel, die beschouwd werd als de bakermat van de Karolingers. Vanaf toen begon de uitbreiding van zijn grondgebied, eerst naar het zuiden richting Luik (Bruningerode, Gembloers), daarna naar het westen (Brussel, Asse, Affligem) en ten slotte naar het noorden (Antwerpen en de Kempen) tot aan de Maas.

Enkele grote figuren traden op de voorgrond, zoals Godfried I met de Baard (1095-1139), de eerste die de hertogtitel van Neder-Lotharingen droeg en onder wiens bewind de grote premonstratenzer abdijen werden gesticht (Antwerpen, 't Park, Tongerlo, Averbode). Hertog Godfried III (1155-1190) bracht tal van enclaves, zoals Aarschot en

Diest, onder zijn controle, maar de belangrijkste vorst was toch Hendrik I (1190-1235), de eerste hertog die zich 'van Brabant' noemde. Hij legde een netwerk van steden aan, vooral op weg naar het verre 's-Hertogenbosch (Herentals, Turnhout, Hoogstraten, Oisterwijk, Helmond, Eindhoven) en wist Brabant tot zijn uiterste grenzen op te rekken. Niet toevallig werd voor hem een eerste indrukwekkend grafmonument opgericht in de Sint-Pieterskerk van zijn hoofdstad Leuven.

Grote veranderingen vonden plaats onder het bewind van Jan I van Brabant (1268-1294). Niet alleen verhuisde hij zijn residentie van Leuven naar Brussel, waardoor deze stad zich razendsnel begon te ontwikkelen, maar bovendien zou hij het toenmalige Limburg (niet te verwarren met de huidige provincie Limburg) en de gebieden van Overmaas innemen door de Slag bij Woeringen (1288) te winnen. Daarmee werd de ontluikende handelsweg van Brugge naar Keulen extra beveiligd. Dat kostte handenvol geld, zodat Jan I een beroep moest doen op een buitengewone bede, maar in ruil konden de onderdanen heel wat voorrechten in de wacht slepen. Sindsdien zouden dergelijke bedelpartijen niet meer stoppen en vroegen de onderdanen steeds meer voorrechten, zodat de suzeriniteit van de vorst ernstig werd aangetast. Onder zijn opvolgers Jan II (1292-1312) en Jan III (1312-1355) leidde dit tot het Charter van Kortenberg (1312) en het Vlaams en het Waals Charter (1314), waardoor de bevoogding van de hertogen verder toenam. Onder invloed van de Guldensporenslag in Vlaanderen (1302) zouden bovendien de ambachten pogingen ondernemen om bestaansrecht te verwerven en inspraak te eisen, wat aanleiding gaf tot verschillende opstanden in de steden.

Jan III overleefde al zijn zonen, waardoor in 1355 zijn oudste dochter Johanna aan het bewind kwam, die getrouwd was met Wenceslas van Luxemburg. De Brabanders maakten van de gelegenheid gebruik om hoge eisen te stellen tijdens de eerste Blijde Inkomst (1356), een soort grondwet die Brabant onderscheidde van alle omliggende landen. Wenceslas was een beroerde veldheer, want eerst verloor hij de strijd met de Vlaamse graaf, die Mechelen en Antwerpen wist te veroveren (1356), waarna hij verwikkeld raakte in een oorlog met Gelre, die leidde tot de verloren Slag bij Baesweiler (1371) en nog meer betutteling door zijn onderdanen. Toen hij in 1383 overleed, stond zijn weduwe Johanna er alleen voor en kon zich slechts handhaven door een beroep te doen op de Bourgondische hertog Filips de Stoute, die gehuwd was met Johanna's nicht, Margaretha van Male. Omdat ze zelf kinderloos was gebleven, schonk ze hem eerst Limburg en de landen van Overmaas en liet daarna ook Brabant zelf aan hem over. De Brabanders stelden wel als voorwaarde dat hun land onafhankelijk moest blijven, wat enkel kon door niet de oudste zoon van Filips de Stoute (Jan zonder Vrees), maar wel de tweede zoon (Antoon van Bourgondië) als opvolger te aanvaarden.

De laatste fase van de Brabantse onafhankelijkheid werd een tragisch verhaal. De eerste Bourgondische vorst in Brabant, Antoon van Bourgondië (1406-1415), was een sterke persoonlijkheid die Brabant op moderne (Bourgondisch-Franse) leest zou schoeien, maar hij sneuvelde onverwacht in de strijd tegen de Engelsen bij Azincourt

(1415). Zijn zoon en opvolger Jan IV (1415-1427) was nog erg jong en liet zich bijstaan door ambitieuze en onbekwame raadsleden. Daardoor verkwanselde hij de kansen om Holland, Zeeland en Henegouwen aan zijn gebied toe te voegen, het erfdeel van zijn echtgenote Jacoba van Beieren. Uiteindelijk ging de Bourgondische vorst Filips de Goede ermee aan de haal. De Brabanders verenigden zich in de Staten van Brabant (edelen, prelaten en steden) en hielden de jonge Jan IV zoveel mogelijk bij de les. Toen hij in 1427 voortijdig overleed, kwam zijn broer Filips van Sant-Pol aan de macht en die was duidelijk uit een ander hout gesneden, maar hij overleed eveneens voortijdig in 1430, uitgerekend op het moment dat zijn bruid naar hem onderweg was. Erger kon echt niet, maar de lachende derde werd Filips de Goede, die Brabant geruisloos wist in te nemen. Daarmee kwam er voorgoed een einde aan meer dan vier eeuwen onafhankelijk Brabant, al creëerde dat ook nieuwe kansen, want Brabant werd al gauw het hart van het Bourgondische landencomplex.

Een constante in het verhaal van Brabant waren de permanente moeilijkheden met het prinsbisdom Luik, wat zou leiden tot een gewonnen veldslag in Hoegaarden (1013), maar evenzeer tot een verloren veldslag bij Steps (1213). Het Brabantse huis wilde graag een eigen telg op de bisschopstroom, wat zou lukken met Adalbero (bisschop 1123-1128), een broer van Godfried I van Leuven, maar slecht zou aflopen voor Albert van Leuven (bisschop-elect 1191-1192), een broer van Hendrik I van Brabant. Het liefst van al wilde het Brabantse huis controle krijgen over de machtige abdij van Sint-Truiden en over de Luikse enclave Mechelen, maar dat zou nooit echt lukken en dat bleef een eeuwige bron van frustratie. Dat het prinsbisdom in 1366 ook het gehele graafschap Loon kon inpikken, was voor Brabant een bittere pil. Een ander pijnpunt was Maastricht, de poort naar de Rijn, die sinds 1204 samen werd beheerd door de bisschop van Luik en de hertog van Brabant, wat geregeld zou leiden tot harde confrontaties. Bovendien oefende het bisdom Luik sinds de oprichting van het *Tribunal de la Paix* in 1081 gerechtelijke macht uit in Brabant voor zware criminele feiten. Het zou tot 1348 duren voordat Brabant zich daarvan kon bevrijden. De hertog probeerde in 1332 zelfs een eigen nieuw bisdom op te richten, maar dat zou pas lukken in 1559 onder de machtige Spaanse koning Filips II.

Permanente moeilijkheden waren er ook met het graafschap, later hertogdom Gelre, dat de Maas en de Waal controleerde. Vanaf 1202 waren er voortdurend oorlogen, die steeds te maken hadden met grensgebieden en -steden, zoals Tiel aan de Waal en later Grave en Cuyck aan de Maas. Geregeld werd de vrede afgekocht door een huwelijk van een Gelderse prins met een hertogelijke dochter, zoals Margaretha van Brabant (dochter van Hendrik I) of Maria van Brabant (dochter van Jan III), al leidde dat geregeld tot nieuwe bemoeienissen met Brabant. In feite zou het nooit meer goed komen tussen Brabant en Gelre tot de eeuwige stokebrand voorgoed het zwijgen werd opgelegd door keizer Karel in 1543.

Problemen waren er ook met de andere buurlanden, zoals Vlaanderen, Holland en Henegouwen, maar ze zouden zelden escaleren tot een bittere strijd die eeuwen zou

aanhouden, zoals wel het geval was met Luik en Gelre. Voor Vlaanderen waren de pijnpunten het markgraafschap Ename (Land van Aalst) en later vooral de Scheldegrens bij Antwerpen en bovenal Mechelen, dat in 1356 voorgoed in Vlaamse handen viel. Voor Henegouwen was vooral Edingen een bron van conflicten en voor Holland telkens weer de machtige stad Dordrecht aan de Maas. Ook hier moesten huwelijken de plooiën gladstrijken, wat uiteindelijk zou leiden tot de integratie van de verschillende gebiedsdelen in het Bourgondische landencomplex.

De geschiedenis van Brabant is een lang verhaal, waarin veel aandacht gaat naar de moeizame verhouding tussen vorst en onderdanen. Die zou leiden tot een uitzonderlijk constitutioneel regime, zoals er geen ander bestond in West-Europa. Maar het verhaal van de graven en hertogen van Leuven en Brabant gaat ook over lief en leed, een explosie van religie en literatuur, heroïsche gevechten en bittere opstanden, de pest en de jodenvervolging, de ambities van adel en steden, de bouw van stadswallen en reusachtige kerken, en de stichting van de eerste universiteit in de Lage Landen. Om de lezer de kans te geven zich in het verleden in te leven, werden meer dan honderd fragmenten uit Latijnse, Franse en Dietse bronnen zorgvuldig naar het Nederlands vertaald. Zo kan de lezer tussen alle gebeurtenissen door nader kennismaken met zeer diverse getuigenissen uit eigentijdse charters of van auteurs die het doorgaans vanaf de eerste rij hebben meegemaakt.

MUNTEN

De meeste genoemde munten in het boek zijn rekenmunten, bedoeld om de waarde in te schatten van grote hoeveelheden geld. Eerst is er sprake van marken, daarna van ponden en uiteindelijk van oude schilden, mottoenen, Rijnse gulden, Philippusryders en Engelse nobels. De tegenwaarde in zilver en/of goud geeft enig idee van de waarde. Over het algemeen was één gram goud zoveel waard als twaalf gram zilver.

In Brabant gebruikte men aanvankelijk vooral de mark met een gewicht van gemiddeld 234 gram zilver. Vanaf 1250 raakte Brabant in de ban van de koninklijke munten uit Frankrijk, die heel wat minder waard waren. Een pond parisis stemde overeen met 100 gram zilver en een pond tournoois met 80 gram (1 pond parisis = 1,25 pond tournoois). Rond die tijd werd in Frankrijk ook een gouden munt geslagen, waarop een schild te zien was en die 4 gram goud

(= 48 gram zilver) bevatte. In Brabant werd het schild (ook kroon) een rekenmunt onder de benaming 'oud schild', vergelijkbaar met de 'mottoen', afgeleid van het Franse *mouton* of schaap (13 mottoenen = 12 oude schilden).

Na 1300 maakte een Florentijnse munt furore: de gulden of florijn met een gewicht van ongeveer 3,5 gram goud. In het Rijnland werd een vergelijkbare munt geslagen, de Rijnse gulden, die weldra als rekenmunt alle andere zou overheersen. In 1396 had 1 oud schild de waarde van 1,26 Rijnse gulden. Na 1400 is er ook sprake van Philippusryders, die werden aangemunt door Filips de Goede (3,63 gram goud) en dus vergelijkbaar met een Rijnse gulden (1 ryder = 1,2 Rijnse gulden). De Engelse nobel, waarvan eveneens sprake was, was meer dan dubbel zoveel waard (7,8 gram goud).

DEEL 1

VOORGESCHIEDENIS

VAN BRABANT

(400-950)

BRABANT KOMT PAS tot leven vanaf het jaar 1000, toen Lambert I met de Baard, de eerst bekende graaf van Leuven, in zijn hoofdplaats de Sint-Pieterskerk liet bouwen. Het land dat Brabant zou gaan worden, stelde tot dan toe weinig voor. Brabant ontstond immers grotendeels in Niemandslaan, een onherbergzame streek zonder Romeinse heirwegen en zonder oude bisschopssteden. Maar er was wel één schitterende uitzondering! In het toekomstige Brabant werd een van de oudste en machtigste abdijen gesticht van de Lage Landen, waar men tot op vandaag met verbazing opkijkt naar het enorme Romaanse bouwwerk, dat de tand des tijds heeft doorstaan: de abdij van Nijvel! Die abdij zou de eerste stapsteen worden in het enorme bouwwerk van een nieuw land, dat Brabant zou heten. De abdij werd gesticht in 640 en de eerste abdis was Sint-Gertrudis, de dochter van Pepijn van Landen, die hofmeier was in Austrasië. Een nazaat van Pepijn van Landen was Karel de Grote, zodat Nijvel beschouwd kan worden als de bakermat van de Karolingische dynastie. Het Rijk van Karel de Grote werd verdeeld in West-Frankenland (het latere Frankrijk), Oost-Frankenland (het latere Duitsland) en het Middenrijk, waarvan Lotharingen de voornaamste erfgenaam zou worden. Lotharingen raakte op zijn beurt verdeeld in Opper- en Neder-Lotharingen en in het laatste deelgebied zou weldra Brabant opgang maken.

1 – FRANKENTIJD

Ontstaan van Austrasië

Rond het jaar 400 n.Chr. verschenen in Europa de Hunnen, nomadische krijgers uit het Oosten, die op hun snelle paardjes angst en verwoesting zaaiden onder de Germaanse volksstammen. De Germanen sloegen op de vlucht en overrompelden de grenzen van het Romeinse Rijk. De Romeinse soldaten gaven geleidelijk de oude grensforten langs de Rijn en de Donau op en trokken zich terug. Daarmee lag de weg open naar nieuwe en vruchtbare gronden in het zuiden. Een krachtige volksstam waren de Salische Franken, die zich vestigden in Toxandrië of de Kempen. Vanaf 420 stootten ze door naar de Schelde en de Somme en maakten van het oude Romeinse Doornik hun hoofdplaats. De leidende familie onder deze Salische Franken was die van de Merovingers, genoemd naar Meroveus, een legendarische voorvader van de oudst bekende koning Childerik I (ca. 436-481/482). Van deze koning Childerik werd veel later (in 1653) een fabelachtige goudschat gevonden in zijn graf in Doornik. Zijn zoon en opvolger was de alom bekende Clovis (ca. 466-511), die tijdens zijn turbulente leven alle Frankische stammen wist te verenigen, zijn rijk fors zou uitbreiden en zich bovendien omstreeks 498 door Remigius in Reims tot christen liet dopen. Daarmee werd voorgoed de weg geëffend voor de uitbreiding van de Rooms-Katholieke Kerk naar noordelijk Europa.

Het eenheidsrijk van Clovis had Parijs als hoofdstad en reikte in het westen van de Noordzee tot de Pyreneeën, in het oosten van Friesland tot Bourgondië. Na de dood van Clovis in 511 werd het rijk naar Frankische gewoonte verdeeld onder zijn vier zonen, die elkaar al gauw op leven en dood bevochten. Een van die deelrijken was Austrasië (van *auster*, het oosten), waarin het latere Brabant zou ontstaan. De contouren van Austrasië zouden in de loop der eeuwen wisselen, maar het kerngebied was toch vooral het oosten van het huidige Frankrijk, het westen van Duitsland, België ten oosten van de Schelde en het zuiden van Nederland. De hoofdstad van Austrasië was Metz.

Het lot van Brunhilde

De jongste zoon van Clovis, Chlotarius I (ca. 497-561), slaagde erin het rijk na de dood van zijn broers te herenigen, maar ook hij had vier zonen, die naar ouder gewoonte het rijk verdeelden. Weer werd een jongste zoon, Sigebert I (ca. 535-ca. 575), de koning van Austrasië. Deze Sigebert trouwde met een vrouw die tot op vandaag tot de verbeelding spreekt: de mooie Brunhilde (534-613), de jongste dochter van de Visigotische koning Athanagild, die toen regeerde over Spanje. Tijdens haar bewind als koningin van Austrasië liet ze de oude Romeinse heirweg opknappen, die liep van Bavay naar Tongeren en die daarom haar naam draagt (*Chaussée Brunehaut*). Brunhilde was een sterke persoonlijkheid en hield na de dood van haar echtgenoot in 561 de touwtjes stevig in handen. Ze werd regentes over Austrasië tijdens het bewind van haar zoon Childebert II (575-596), die ook Bourgondië kon annexeren. Toen die zoon overleed, werd ze weer regentes, nu tijdens het bewind van haar kleinzoons Theudebert II (596-612) en Theuderik II (612-613). Op den duur werd ze zelfs regentes van haar achterkleinzoon Sigebert II (613). Voor de edelen van Austrasië, die meer macht wilden ten koste van al die jeugdige en zwakke koningen, werd Brunhilde geleidelijk een obstakel. Er werd dus tegen haar een complot gesmeed.

De voornaamste edelman in Austrasië was Pepijn van Landen (ca. 580-639), de hofmeier (*major domus*), die niet alleen aan het hoofd stond van de huishouding, maar ook optrad als medebestuurder van het rijk. Hij verbond zich met andere machtige edellieden, zoals Arnulf van Metz, de beheerder van de koninklijke domeinen, en Rado, de

1) In de *Chroniques de Hainaut*, in 1447 aangeboden aan Filips de Goede, staat een prachtige miniatuur die herinnert aan de legendarische vorstin Brunhilde. Zij liet de zogenoemde Chaussée Brunehaut aanleggen, in

feite een herstelling van de Romeinse heirweg die liep van Amiens via Bavay en Tongeren tot Herstal aan de Maas. Vanuit de legendarische hoofdstad van Brunhilde gaan de kasseileggers aan het werk.